שנינו, כביכול, היינו משוחררים מחיי היומיום הבורגניים. ראינו את רצוננו כחוקינו; התעלמנו ממה שאנשים אחרים יגידו. העיקר מבחינתנו היה מה שאנחנו אמרנו לעצמנו, ובכל זאת אחרי כל זה, דבק בנו הרבה ממה שהיה כביכול "מקובל" , ואם אנסה לשחזר את המסך// של ידידותנו האינטימית בת חמש השנים כדי למצוא את התשובה, להבין ולפרום מספר מאותן תופעות, השמטות, הסתייגויות ופיתולים אחרים של הטבע שלנו ושל מערכות היחסים שלנו, כפי שנובעים מהם, אני יותר ויותר מגיע למסקנה שכאן שיחקו תפקיד סיבות וגורמים רבים שהייתי רוצה לבחור
ולהאיר באותו אור שמאיר בי כבר 30 שנה, למרות הפרידה הארוכה, ואפשר לומר, מקרית שלנו.

בתחילת תקופה זו של שלושים שנה היו לי כמה חברות, אבל לאף אחת מהן לא הייתה אותה לבביות אינטימית, אותה נטייה רוחנית וקסם, ללא תלות בנסיבות כלשהן, שחשתי כלפיך, ובאף אחת מהן לא מצאתי את כוח הרצון ואת האמיתות הלבבית, את חוסר ההתנודדות והתעלולים// של הלב והפנים. (אולי התבטאתי בחריפות מדי בשורותיי האחרונות, אבל עדיין יש בהן קצת אמת...),
ולכן הייתי רוצה לראות אותך ולשתף אותך בכל מה שחוויתי, גם טוב וגם רע. אני מאוד מתגעגע למישהי שאוכל לחלוק איתה, ובטח היית מבינה אותי ועוזרת לי (כמו שאת חושבת עליי) להבין את עקומת חיי. ועם כל הזיכרונות והרצונות האלה, אני רוצה להאיר את המסך// ולראות שם את הצדדים החיוביים והשליליים של מערכת היחסים שלנו, הרצונות וההגשמות//.

הדבר הראשון שאני רוצה לגעת בו הוא - איך להסביר את העובדה שלא נשארה לי תמונה אחת שלך. אם לפני הפגישה שלנו בפוצ'פ לא היתה לך תמונה שלך, מדוע לא יכולנו להצטלם ביחד או בנפרד בפוצ'פ? הרי לא ביקשתי צילומים, כמו שלא ביקשתי חיבה ואהבה. הן טובות רק כשהן באות בעצמן. אבל הייתי מקבל את התמונה ממך בהכרת תודה ובתשומת לב מיוחדת. או שלא יכולנו לנצל את הימים האחרונים שלנו בצורה אינטנסיבית יותר כשידענו שאנחנו נפרדים, מי יודע, אולי לנצח? למה לא הלכנו לצלם ולא הנצחנו את החברות האינטימית שלנו בת חמש השנים, ואפילו יותר מהחברות? למה במהלך השבועיים האלה שידעתי שאת בפוצ'פ, נפגשנו רק פעמיים או שלוש? והפגישות האלה היו איכשהו מתוחות ורשמיות. האם היית תחת השגחת דודתך ולא יכולת להתנהג בחופשיות? למה לא יכולנו פשוט להיפגש ברחוב ולטייל וליהנות מהימים האחרונים שלנו ולהרגיש כאילו אנחנו בוולז'יצ'י? או שהסביבה האורבנית

ששנינו אהבנו הייתה זו שהשפיעה עלינו? או העובדה שעמדת כמעט מעבר לסוג של גבול, שלא את ולא אני לא יכולנו להבין לא אז ולא עכשיו? וכאילו הקיף אותך מעגל בלתי נראה ולא העזת לחצות אותו, ויחד עם זאת היית עצובה ומתייסרת בו.

אני הרגשתי את הסגירות הזו, לא לקחתי כמעט חלק פעיל בשבירת המעגל הזה. כזכור לי, היו לכך שתי סיבות:

1) אני, כנראה, חיכיתי לנס; חיכיתי שתהרסי את המעגל הזה בעצמך. שכחתי את האמרה היהודית הישנה או, ליתר דיוק, לא ידעתי אותה באותה תקופה. [איזו אמרה? 'אם אין אני לי, מי לי'?]
חיכיתי להתפכחות, אם אפשר לומר כך, להתפכחות ממשהו שכבש [=מן הסוג שכובש] אותך בניגוד לרצונך האמיתי. את הטלת ספק בכך שתוכלי ללכת בדרך המיוחדת שלך, להשאיר מאחורייך את כל השגרה של הסביבה, שממנה הצלחת, בזכות הידידות שלנו, להתבלט והעזת לרצות את ההתבלטות הזו. כשהרגשתי את הספק שלך, שלא היה חולף, אלא נמשך זמן רב יותר, חשבתי בתמימות: הילדה שלנו הלכה לאורך השביל, לאורך השביל שבו צועדות כל בנותיה של אמא. כנראה שלא היה לה מספיק כוח לטוס לבסיס המיועד... אבל, כפי שהתברר מאוחר יותר, טעיתי. זה, ככל הנראה, היה ספק חולף שהיה עף משם בניסיון הראשון להעניק את הסיוע הדרוש והסביר.

2) אבל הייתה סיבה שנייה. במהלך ההיסוס והספק שלך, גם בי חל שינוי. התחלתי להרגיש שאני שייך למשהו גדול שדורש את כולי. והיו לי ספקות: האם יש לי את הזכות ליהנות מהאושר האישי שלי, שיכול למנוע ממני להגשים את הדבר הגדול לו הקדשתי את חיי? כשעמדתי על הקצה ולא ידעתי מה הם החיים האלה בשבילי, בהתחשב בתנאים שסביבנו: החיים שלי קיבלו משמעות, התחלתי לראות מטרה וכיוון לחיי: פלסטינה. המילה הזאת כבר מכילה הכול: תחיית העם ושפתו, תרבותו והאדם היהודי החדש; כלכלה יהודית חדשה, החקלאות כבסיס להחייאת אדם וחברה חדשים. המולדת הקוראת נטושה ורעבה, חשופה וחרוכה מהשמש הדרומית, קדחת, טרכומה ושאר צרות. היא קוראת לחלוצים שחייבים להיות מוכנים לכל הקשיים כדי לשרוד ולהכין את מולדתנו ליישוב המוני. לשרוד זה היה העיקר! לשרוד - פירושו לא לאבד את הרוח ולא להיכנע לתנאים שיעמיסו עליי עול וידרשו ממני להיכנע ולוותר על כל מה שהערכתי כשיצאתי למסע הזה ולמה יצאתי למסע הזה; לעמוד בכל מה שיכול לשעבד אותי בחולשה רגעית, למראה חולשתם של אהוביי... ואחרי הווידוי המוזר שלך, חשבתי: אולי ככה זה צריך להיות? אולי זה קולו של הגורל? תלך לבד, ללא עול...

וכמעט הייתי מרוצה מכך שאני משוחרר מכל מה שיכול למנוע ממני להיות עצמאי במילוי שליחותי. אבל את, טניה!// הרי הרגשת שאת מאבדת את חברך היחיד, כפי שאת עצמך אמרת בליל הפרידה שלנו בוולז'יצ'י. וגם חבר אהוב, כמו שאת כותבת אחרי 25 שנות פרידה. למה שתקת? למה לא דרשת יותר תשומת לב אז בפוצ'פ? למה לא נתת לי תמונה שלך כדי שתמיד אוכל לראות אותה לנגד עיני? הרי בפעם האחרונה שנפגשנו אצל ורה, חוץ מהפרידה שלנו בתחנה, <הרי> פנייך הביעו כל כך הרבה סבל ודיכוי// נפשי, עינייך התמלאו בערפל של עצב עמוק וכבד על הבלתי נמנע והלא ניתן להבנתנו לגבי/בכל הנוגע ל/ הגורל. הרגשתי וסבלתי יחד איתך בשבילך ובשבילי. אני לא מוצא תשובה למה שקרה בשנתיים האחרונות בינינו. אני גם לא יכול להגיד "קרה", כי בעצם שום דבר לא קרה. את אמרת משהו, ואני קיבלתי את זה כביטוי לרצונך, לטבעך הטהור והנאמן, ביטוי של יחסי הידידות הכנה שלנו – [ו]לא הזכרתי זאת שוב.

בזמן ההוא הייתה לי מטרה, תשוקה, אשר שיעבדה את הרגשות והמחשבות, אבל זו לא הייתה צריכה להיות יריבה שלך: פלשתינה. כנראה שבמובן מסוים צדקת כשאמרת לי: יוסף! אתה כבר לא מהעולם הזה. אבל אם היית מביעה את רצונך לחלוק איתי את גורלי, לצעוד יד ביד בדרך המשותפת שלנו, אילו היית מראה את התעקשותך, שללא ספק הייתה לך, אם לא היית מהססת ולא מבקשת עצה בדברים שגרתיים, אלא היית אומרת בפשטות ובתוקף ובכנות: יוסף, בוא נלך יחד, כמו חברים, ששניהם שואפים לאותה מטרה, כבן ובת של עם אחד, החושקים בתחייתו ובשלמות// וחירות. למה שלא אהיה בין אלה שרוצים לתרום?! למה אני לא ראויה לזה? האם אינני אחת מבנות עמי? האם אני נכה פיזית או נפשית? האם לא גדלתי בחיק הטבע ועסקתי בחקלאות, ולא הכרתי עבודה פיזית? כן, את בהחלט צודקת! למה לא אמרת לי את זה אז ולא רק בליל הפרידה שלנו, כאשר את, מלאת סבל וחשה את המציאות המתקרבת, אמרת לי בבכי: ואתה, החבר היקר והיחיד שלי

עוזב אותי. למה אני, כשנישקתי וחיבקתי אותך, לא אמרתי בתגובה לבכי השקט שלך: האם אני עוזב אותך? הרי את בעצמך רוצה להישאר. עזבי את הספקות שלך ואת השגרה שהתגנבה לתוכך, לא ידוע איך; תתחזקי ברוח, את יפה בכוחך//, כפי שכתבתי לך פעם במכתב הנוגע, אם אינני טועה, בקשר שלך עם מ.פ. השתיקה הגורלית הזו שלך ושלי רודפת אותי, ואני מחפש כל הזדמנות להביע את עצמי ולמצוא, אם אפשר, את הפתרון.

האם השתיקה שלך הייתה תוצאה של חרטה מאותו ביטוי שנזרק בטעות בהשפעת רושם אקראי כלשהו ביחסים שלך עם העולם החיצון? האם זה תוצאה של חוסר רצון לעמוד באותה הרמה עם החבר שהחליט על "הקרבה עצמית" (ככה בערך חשבו במעגל שלנו אז על מסע לפלשתין הפרועה במקום לאמריקה המבורכת), או שחיכית ל"סיוע" חדש מצידי? אולי גרגירי/גרעיני [?] כל ההנחות הללו הפכו לסיבת השתיקה הגורלית...

ומה איתי? לא הייתי צריך לעודד אותך לעשות את מה שהשתוקקתי בכל ליבי ורציתי לראות אחרים בדרך למטרה זו? למה לא דרשתי ממך לעמוד על קרקע יותר בטוחה מזאת שעמדת עליה בתקופת חברותנו? מדוע [לא הייתה בי] האמונה הזו ב"אני", בכוח וברצון, בשליחות הברורה, ביצירה מחדש של עצמך, ובו בזמן במשותף, ובעירוי של ה"תמצית" הזו למסה הכללית למען הטוב הלאומי, התרבותי והכלכלי של עמנו. ביחס אליך הסתפקתי רק בראשון, כלומר ביצירת ה"תמצית" הזו, והעירוי היה צריך להתרחש מעצמו. למה? אולי בגלל שהאמנתי יותר באלה שהלכו בעצמם או מתוך הדחפים האינטואיטיביים לפי טבעם, או שבדבר המשותף הזה די היה לתת להם אצבע ולא יד שלמה. רבים מוזמנים/נקראים, אך מעטים הנבחרים, והנבחרים חייבים לבוא בעצמם, ואין צורך להזמין אותם/לקרוא להם. רציתי לראות אותך כנבחרת, ולא מוזמנת/כנקראת...

נראה שעשיתי כל מה שהיה בכוחי להעלות אותך לרמה שבה תוכלי לבחור את הדרך שלך. עמדת כל כך קרוב אליי ושמעת את כל חלומותיי, קראת את מחשבותיי, ידעת כל מה שמרגש ומושך אותי, כך ששום דבר לא הוסתר ממך, וזה היה יותר מאשר יד... פחדתי שבכך שאפתה אותך לקפיצה המכרעת הזו בחיים, ולא אמצא בך מספיק נכונות ואומץ, אגרום יותר נזק למטרה המשותפת שלנו מאשר תועלת.

מה היה הרוע// הזה, לפי הבנתי באותה תקופה? מה היה יכול להזיק למטרה המשותפת שלנו, אליה התמסרתי לגמרי? הכול הסתכם בכך ש"העמסה" בכל נטל (ולפי הבנתנו באותה תקופה ובהתחשב במצבה דאז של פלשתינה בכלל והחקלאות והעובדים בה בפרט, זה היה נטל) [עלולה לפגוע בסיכויי המימוש <u>המשפט נראה לא גמור]</u>... אדם שיש לו מטרה ידועה ודרך נבחרת אליה ונושא את ה"נטל" הזה על כתפיו, לא תמיד חופשי לעשות עם עצמו כרצונו, לרדוף אחר המטרה ולהמשיך בדרך הנבחרת, בלי להיות בטוח בהתמזגות מוחלטת איתה [עם שותפתו],// ובלי תקווה שהיא לא רק "תעמיס" עליו, אלא תוכל לתמוך בו ברגע מסוים, בעייפות ובמצוקות בשלבים

מסוימים בחייהם המשותפים. והרוע הזה, במידה מסוימת, שולל מאדם בחירה חופשית בתעסוקה, בתנועה חופשית, והופך אותו לפגיע להתפשר עם מצפונו.

הייתה לי שם חזות/נבואת לב// של כל הקשיים האלה, כי ידעתי זאת מעיתונים ומספרים. אבל כאן ראיתי מסביבי דוגמאות רבות לפשרות הללו, במיוחד כשהחלה המלחמה, והיינו תקועים כאן, ללא עבודה ועם כל מה שכרוך בכך. שם ידעתי זאת מהמשפט הקלאסי של גיבורי יצירותיהם של צ'כוב וסופרים אחרים: "אישה וילדים. הרי צריכים לחיות"... כאן ראיתי איך בחורים נחמדים

תחת כובד ה"נטל" הפכו למשגיחים על העובדים שאיתם עבדו אתמול, סוחרים, ובמקרה הטוב, לפרולטרים עירוניים, למרות ששאפו להניח את היסודות לחקלאות היהודית במולדתנו ולעקרונות חברתיים חדשים. לא עמדו בזה! היו הרבה נטיות סובייקטיביות, אבל גם ל"נטל" הזה היה תפקיד משמעותי במטמורפוזות הללו, וקשה להאשים אותם...

אבל לא אהיה נאמן לעצמי אם לא אציין שלא כל זה היה אקסיומה, במיוחד אם לוקחים בחשבון שגם אז, לפני תחילת המלחמה, הייתה קומונה חקלאית [דגניה א], וגם קואופרטיב חקלאי

לעיבוד מטעי תפוזים, ובעוד שנה יקום שני, ואני אהיה אחד מיוצריו. עוד שם השתדלתי/ערגתי [?]// לזה, לחיים משותפים, להזדמנות לחלוק עם אחרים שהכירו בצורת חיים זו כנכונה ומתאימה לאדם תרבותי. במיוחד בתקופה שבה אתה חסר פחד, אבל לא ממש הצלחתי למסד זאת. תנאי הקומונה פתחו אמיתות אחרות ואופקים רחבים ויצרו חסינות מפני פשרות ועסקאות עם המצפון. הייתי טועה גם אם לא אציין ש"בת הזוג" הייתה לעתים קרובות גורם השולל כל חסינות.-- אולי הסיבה לכך היא בעצם טבעה של אישה, שהייתה רגילה במשך מאות דורות לבנות את הקן שלה על ענף נפרד...

במחשבות המובעות הללו ניסיתי למצוא את המפתח לשתיקתי, ולאדישותי בתקופה ההיא ולאחר הפרידה שלנו. וזה התבטא לא רק ביחס אליך, אלא גם לכל נציגות המגדר שלך סביבי. זה נמשך די הרבה זמן, בערך 7 שנים. זה לא היה חישוב קר או דיכוי רגשות, או נעילת יצרים במחוך. זה היה משהו טבעי, כמו הטבע עצמו, כמו שורש של חלבלוב, השוכב באדמה החרוכה כל הקיץ ולמשך זמן מה לפני תחילת הגשמים שולח את גבעולו ומתחיל לפרוח.

מה קרה במהלך שבע השנים האלה? במקביל לכך שהקפתי את עצמי במעגל ה"חולף" שלך, הקפתי את עצמי במודע במעגל כחול-לבן, שחיבק אותי בחוזקה

ובמידה מסוימת נתן לי חגורת הצלה, כוחות חדשים ואמונה בעצמי, במטרתי ובהשגתה. מצאתי "רוגע", יציבות ומגע חזק עם מרכז חלומותיי, מחשבותיי ותכלית מעשיי. זה דרש את כולי והנכונות לבצע את מה שמצאנו הכרחי ונכון, מה שה"אני" שלנו היה יכול לתת לנו. עוד שם התחלתי להרגיש את הקשר שלהם עם הרעיון ובעיקר את מילוי החובה העיקרית הנובעת מהרעיון הזה - לעזוב את כל מה שישן ולהתחיל משהו חדש במולדת החדשה-ישנה ולהחליט לעשות את הקפיצה.

זה לא היה לגמרי בסדר אצלם [=מבחינתם]. [של מי? מהמתעתדים לעלות?] במובן מסוים ניתן להשוות את היחס שלהם, ולא רק שלהם, אלא גם במקומות רבים ושכבות אחרות, ליחס של סוג מסוים של בחורים לבנות ולהיפך: אפשר לפלרטט ואפילו להיאנח ולהשתוקק ואפילו להנות. אבל לנקוט צעד מכריע, זה לא מתאים. בשביל זה צריך בחורה עם אופי מתון יותר, לא חכמה מדי,

רוצה לציין שנזכרתי שהיית הראשונה שקראת לי בשמי האמיתי, למרות שמכרי וחבריי המשיכו לקרוא לי בשם הרוסי שהדביקו לי [איך מופיע?]

לכדי שלא תרגיש אומללות אישית, שהיא בעיקר ברורה, והכי חשוב, עם נדוניה טובה, כדי שאפשר יהיה לעשות חיים...

בערך ככה זה היה שם עם הציונות - לשיר שירים, להתאסף במעגל ולהיאנח על האהובה והנחשקת, לחלום על שדות ויערות, ובינתיים להמשיך למשוך את עול השיגרה וללכת לכל מיני קורסים למיילדות ורופאי שיניים בניגוד לאמת על הצורך ליצור מעמד של חקלאים ופועלים; ובינתיים לנסוע לאמריקה כמשהו יותר אמיתי, שבה יש לך דולר ביד ולחם לבן, ולא לעבוד עם מחרשה ולבלוע כינין. כשהסתובבתי במעגל הזה בשנה האחרונה שלי בפוצ'פ, ובמיוחד בחודש האחרון שלי,

כמקובל יותר. זכרתי אותך, את חן נעוריך, ולא הלכת אחרי אל "המדבר"

הרגשתי אי נוחות ולא פעם שאלתי את עצמי: מה מחזיק אותם כאן? מה לא נותן להם את הרצון לקום ולעוף לשם, לדחות אידיאולוגית וחושנית את כל השבריריות וחוסר היציבות של קיומנו בגולה, הן לאומית והן פיזית?

ככל הנראה, הסיבה הייתה חוסר הביטחון העצמי שלהם [של אנשי הסגל], שנבע מחוסר התפתחות וחוסר בגרות כתנועה. יחד עם זאת, אז הייתה זו הסביבה שלי

שבה הרגשתי טוב פחות או יותר, שכן בהם הסתתרה התנפחות הזרעים שנזרעו על ידי ההיסטוריה, שהיו אמורים לפרוץ את הקליפה הקשה הזו של תקופת הגלות הארוכה. אני פשוט לא יכול לסלוח לעצמי על כך שלא הצגתי לך את המעגל הצעיר הזה של בחורים ונערות מלאי כוח ורצונות. חוסר-אמון בהם או בך, בזה שאת תשתמשי בהיכרות זו כדי למצוא תמיכה ברצונות "המעורפלים" שלך.

או אולי העובדה שנפגשנו במקרה ובאופן מוזר כל כך, כמו גם מעמדי הבלתי חוקי וחוסר הרצון שלי לסכן את העזיבה שלי, וזו אולי הסיבה העיקרית - המשפט שאמרת: "אתה כבר לא מהעולם הזה". כבר ראיתי את עצמי בצד השני, ולמרות זאת, רק ברגעי הפרידה שלנו בתחנה, כשחיבקתי אותך, הרגשתי שמשהו התנתק, שאני מנותק ממשהו יקר ונעים שהיה בחיי, ואז, ברכבת היוצאת, הרגשתי שאני מתרחק מכל אותם מעטים שהיו יקרים לי ומילאו את חיי הצעירים, הרגשתי שאני נע לקראת משהו לא ידוע, מפתה, לא מבטיח שלווה, אלא מאבק וסיכון, רחוק מחברים קרובים אלי, שיכלו להקל ברגעים ובימים קשים, שבלילות החום הקדחתני יכלו לצנן את מצחי הבוער ולהרטיב את שפתי היבשות. בהרגשת קרבתם אוכל לעבור ביתר קלות את התקופה עד שאהיה תושב ואזרח מולדתי, עד שאמצא חברים חדשים איתם יקשר אותי הרעיון שלנו, חובתנו, נטיותינו, הבנתנו המשותפת של מהות האדם, הסבל שלנו, השמחות וההישגים שלנו במולדתנו הישנה והמתחדשת. אחר כך ורשה והרושם של העיר הגדולה עם הבניינים הענקיים שלה, בארות וחצרות, שהלחיצו אותי, בן הטבע של גני קוזלוב וולז'יצ'י.

אבל לשבוע שביליתי בוורשה היו גם צדדים נעימים - מפגש עם הנשים של חוג פרבל [=הלומדות גננות לפי שיטת פרבל], ידידות בת 5 ימים עם שתיים מהן, שהראו לי את הצדדים הנעימים של העיר הגדולה הזו, מרכז יהדות פולין והמרכז התרבותי של יהדות רוסיה. השתיים האלה, שפגשתי במקרה והתיידדתי איתן, עשו עלי רושם טוב. הן, כמו הפוצ'פים, ראו אותי כמי שהעז ללכת לאן שרבים נמשכים, אבל מעטים הולכים... והן, שתי החיילות האלמוניות האלה בחזית התחייה היהודית, כמו רבים אחרים, נעלמו איפשהו רחוק מהמולדת המושכת. אחר כך חציית הגבול והרגשת שחרור מהפחד להילכד ולהעביר שלוש שנים כחייל, שהיו מונעים ממני להועיל בארץ ישראל, ומי יודע איך היו עוברים החיים שלי... וינה. טריאסטה והים, שראיתי בפעם הראשונה ושלא יכולתי להפסיק להתפעל ממנו במשך 5 ימי ההפלגה ליפו. יפו! תל אביב!

יומיים בתל אביב, [ש]בהם ביליתי בסוג של שכרון חושים מרשמים עזים שאפפו אותי בעלים ירוקים כהים של פרדסים, ניחוח תפוזים זהובים, כל הירק הזה שטוף

הגשם שהתפנק בשמש האביבית (הרי עזבתי את החורף, קור ואנשים מתחבאים בבקתות), וכן מהתחושה שאני מתהלך בארץ ישראל, שהתגשם מה שחיפשתי במשך שלוש שנים, מה ששאבתי אליו ופחדתי שייווצר מכשול כלשהו, תלוי בי או לא תלוי בי, ויקפח אותי ויגרום לי לכופף את קו החיים שלי ואולי יקרע אותו בתחילת הפיתוח. אחר כך פתח תקוה, כולה ירוקה, עם עצי האקליפטוס המלכותיים, שעליהם קראתי כל כך הרבה, כמצילים מושבות חדשות מהקדחת, כענקים ירוקי עד, רעננים וריחניים מתמיד.

הנה היא, אם המושבות שלנו, שקלטה// כל כך הרבה קורבנות עד שהשתלטהעל הקדחת הצהובה ונלחמה בקדחת מתונה יותר.[1] אחר כך מועדון עם אלף עובדים שמתאספים שם בערבים. היומיים הראשונים לעבודתי במושבה החדשה כפר מל"ל בנטיעת מטע שקדיות.[2] אני בפלשתינה! אני עובד! אני נוטע גן על אדמתנו! כל זה מילא אותי במשהו גדול, עצום, אשר שפכתי במכתבי לאהרון, כחברי הטוב ביותר ואחי, שהיה הראשון שהבין אותי והלך אחרי ואחרי ה"אני" האמיתי שלו, שליבו פעם יחד עם שלי, שנשאר שם רק לזמן מה, שאז שאב אותו פנימה... שפכתי את התחושה הזו במכתבים גם לחברים החדשים שלי ולאנשים בעלי דעות דומות בפוצ'פ. אבל אז, למעט כמה, גם הם נשאבו לחיי השגרה ול"זמן" הזה. אומנם לך עוד לא כתבתי אז. למה? למה?

שאלתי את עצמי את זה הרבה פעמים במשך תקופה ארוכה. אבל כנראה היו סיבות לכך. אולי כאלה שהיו שם, ואולי נוספו אליהן אחרות. אבל העיקר הוא שרציתי לכתוב לך ולקבל ממך מכתב. וזה שרציתי לכתוב לך בזמן הפנוי שלי ולהעביר לך את מחשבותיי בצורה שתהיה לה בטנה אינטימית. אבל בשביל זה היית צריך פנאי. וזה מה שהיה חסר לי בחיי החדשים. יום אחרי יום דחיתי את המכתב הזה לזמן מתאים יותר. ובזמן הזה קיבלתי ממך פתק קטן כתוספת למכתבו של אהרון, אם אני לא טועה, שבו את כותבת בצחוק או ברצינות על הנסיעה לכאן. אבל חלפו כמה חודשים של חיי בפתח תקווה, ואני כבר חבר בקואופרטיב לעיבוד פרדסים ומתגורר בבניין לבן קטן במטע שבו אני עובד.

בערבים אני רוכב על סוס ערבי עם אקדח בחגורה לפתח תקווה. חברים חדשים. מכרים חדשים. רשמים חדשים ובעיות חדשות: האם אנחנו, הפועלים היהודים, נעבוד את השדות והגנים של המושבות היהודיות או הערבים? שאלת הפועלים היהודים במושבה, בני הקולוניסטים כמשגיחים על הערבים. האם יש לי זכות להיות איתם

---

[1] קדחת צהובה -

[2] כוונתו לעין חי. כפר מל"ל נוסדה ב-1921/ על אדמת מה שהיה בעת ההיא עין חי.

בארגון מכבי לחינוך גופני? כל זה משך אותי פנימה, ומשהו לא ממומש עבור מישהו קרוב הזכיר ולא נתן לי לשכוח.

ואז הגיע מכתב של אהרון. במכתבו זה הוא הביע את אכזבתו מכך שכמעט לא כתבתי

לך. הוא הופתע מכך שאחרי שהתיידדתי איתך כל כך הרבה שנים ונתתי לך כל כך הרבה, הרחבתי את אופקייך וכו', אני גורם לך לחכות חודשים למכתב; וכתב על מצבך המדוכדך והפתעתך שאפילו החבר הטוב ונאמן ביותר שוכח אותך כל כך מהר. עניתי לאהרון במכתב ארוך ובו ניסיתי להביע את דעתי על כמה דברים וגם נגעתי ביחסים בינינו בשנתיים האחרונות ורמזתי שהשתיקה הזו לא תלויה רק בי... קיוויתי שהמכתב הזה יסביר לאהרון כמה היבטים בקשר שלנו שהוא לא הבין, וגם קיוויתי שאהרון, לאחר שיקרא את מכתבי זה, לא ישפוט אותי בחומרה רבה, ובמיוחד שהוא כנראה ייתן לך לקרוא את המכתב הזה. ציפיתי גם שאת, לאחר שתקראי את מכתבי ונאמנה לתמימותך, תביני את המבוך הזה ותכתבי לי את המכתב שכל כך הרבה זמן חיכיתי לו. אבל, ככל הנראה, למבוך הזה הצטרף גם המבוך העולמי: <u>המלחמה</u>.

הקשר שלי עם קוזלובקה נותק, כמו גם עם וולז'יצ'י. אני גם זוכר שאהרון כתב במכתבו האחרון שאת במצב רוח מדוכא ואפילו חולה, מה שלמיטב הבנתו הוא תוצאה של מערכת היחסים שלנו... כבר לא יכולתי להבין מה מחזיק אותך שם ולמה את מדוכאת. מה מונע ממך יום בהיר אחד לעזוב את כל מה שהיה שם ולהגיע לכאן, אל הלא נודע, אך חדש ומפתה. אולי הסיבה הייתה כמעט השתיקה שלי, או אולי גם וגם. אבל אם המלחמה הארורה לא הייתה נופלת על אירופה, כנראה שהיינו מגלים ומוצאים את סופו של הסבך הזה.

המלחמה הפתיעה אותנו. כמו כפור מאוחר על שתילים במשתלה... לא הספקנו להכות שורש ולהתלבש בעלים... אבטלה, רעב, קור, בדידות, חוסר לכידות, חוסר חברים קרובים שאיתם היית קשור כמה שנים של חיים משותפים, אחדות אידיאלים והשקפות, אהדה ונטיות רוחניות - כל זה נפתח בפנינו כמו תהום ללא תחתית...

החיים הרועשים והעליזים הסתיימו. עבודה קשה ביום ולילות עליזים בגורן, עם מאות ערימות של חיטה ושעורה ומאות צעירים שרים ורוקדים עד חצות. מציאות נוראה השתרשה: מאבק קשה על קיום בארץ ישראל סתומה, קטנה ועניייה. למרות העובדה שבחצי השנה הצלחתי לזכות

למעמד כחבר בקואופרטיב עם עבודה קבועה פחות או יותר, הרגשתי לא ממש בנוח... הקואופרטיב הזה לא היה מה שהייתי רוצה. כמעט שום דבר לא חיבר אותנו

חוץ מהעבודה. השקפות שונות, שאיפות שונות. אפילו השפה לא איחדה אותנו. הייתה זו אולי אחת הסיבות העיקריות שעזבתי את הקואופרטיב. בבידודנו ובניתוק מאירופה, כמעט איבדתי תקווה שאהרון, את או מישהו מהפוצ'פים יבוא. הגעתו של מישהו מכם היה נותן לי את ההזדמנות, כך קיוויתי, להרגיש בין האנשים שלי שמכירים זה את זה היטב, מאוחדים בקשר מיוחד שקשה לקרוא לו בשם, אבל הוא היה קיים מעל לכל ספק, וזה מה שבאמת היה לי חסר. אולי זו הייתה הונאה עצמית, אבל כנראה שלא טעיתי, כי אני עדיין מרגיש את החוסר הזה של חברים קרובים שאיתם חייתי וחוויתי את מיטב שנות נעוריי. ולמרות שאני, יחד עם שני חברים וחברה של אחד מהם, הקמנו קבוצה קטנה ומלוכדת לחיים ולעבודה משותפת, שבה השקעתי את כל הכוחות שהיו לי אז, זה לא נתן לי תשובה למחשבות, רצונות, השקפות חיים, מערכות יחסים המבוססות על אמון ונאמנות הנובעות ממערכות יחסים המבוססות על אהדה הדדית, והעיקר במצבנו אז ועכשיו הוא אחריות על החדש וההכרחי שהתחלנו יחד לעשות וליצור.

העובדה שכולנו התכנסנו כאן לדבר אחד לא סיפקה אותי, שכן כל אחד הבין את ה"הדבר" הזה לפרטי פרטים בדרכו שלו. והעיקר, שמתוך הבנה ומודעות לחשיבותם של עקרונות ורעיונות ידועים, לא כל אחד השתדל להיות חלק בלתי נפרד בביצועו. לעתים קרובות שמעתי, ועדיין שומע: "כותבים על זה בספרים, אבל החיים ממשיכים כרגיל". התעוררו כמה אי הבנות וחוסר שביעות רצון שקט מהמצב הנוכחי.

לא רצינו להרגיז אחד את השני, ונפרדנו בשקט מבלי לקלקל את היחסים הידידותיים שלנו. הרגשתי בודד בין חברים, בחורים ובעיקר בנות. הרגשתי חוסר בחברות אינטימית חמה, כזו שתאפשר לי לשפוך ולהבהיר את כל אותן רגשות די חריפים שהצטברו במשך הזמן הקצר הזה. כנראה שבמשך חמש שנות החברות האינטימית בינינו, התרגלתי לביטוי הדדי של מחשבותינו ורצונותינו, וכאילו מספירת סכומי החוויות הידועות, במיוחד בתקופה הקצרה ההיא הרגשתי בחריפות את החוסר הזה. אני זוכר איך אחד החברים הכי טובים שלי ואני באותה תקופה הסתובבנו ברחובות פתח תקווה בחיפוש אחר נשמה יפה. למה התכוונו בזה, באמת, קשה לתת תשובה ישירה. אבל היה זה משהו שהיה חסר לשנינו...

בכל מקרה, ברור שהחיפוש הזה לא התבטא ברצון לאינטימיות פיזית של המין השני...

מבחינה זו הרגשנו כמו סגפנים. זה היה כאילו קיים מחוץ לנו. היו לכך סיבות שונות: פנימיות וחיצוניות. פנימיות במשמעות דעותינו ויחסנו לנושא הזה. אבל גם חיצוניות, כלומר, מצבנו באותה תקופה, דיכאון פיזי ומוסרי, כביכול. [חיפשנו] מבט רך, חיוך טוב, קול מלודי, התפתחות, אך יחד עם זאת לא פילוסופיה, אלא יחס ישר וטוב, שקסמו מורגש בכל מגע עם נשמה כזו: אמונה בעצמך ובמטרה של האדם בחיינו, תוך אי הפיכה לגסות תחת מכות המציאות, להכיר בה ולמצוא את הכוח הנפשי לסבול את זה, לשמור על צלם אנוש...

זה בערך מה שחיפשנו, מסתובבים ברחובות פתח תקווה אחרי יום עבודה קשה וארוחות צהריים וערב דלות, חצי מורעבים ומרופטים. זה לא היה ייאוש במצבנו. לא. זה היה כמיהה למשהו טוב יותר במצב הזה ולא תלוי בו. ידענו שהאנושות חולה, ואנחנו, כחלק ממנה, סחבנו בתוכנו חלק ממחלותיה וקיווינו להחלמה. חיפשנו, אבל מצאנו מעט. אולי "קוצר הראייה" שלנו, או אולי היעדר נשמות, היה הגורם לחוסר שביעות הרצון שלנו. באותה תקופה התחלתי לחשק את עצמי בעיגול או, בביטוי יותר פיגורטיבי, לדחוף חישוקים סביב עצמי כדי להחזיק את ה"חבית" יחד, מחשש שהיא "תתייבש" ותדלוף. סיכמתי את השנה שלי. היה "רווח", אבל היה גם הפסד...
קברתי את האהבה שלי לכל דבר טורקי ואפילו לא הקמתי לו אנדרטה (למרות שהיא הזכירה את עצמה היטב עוד 4 שנים), וגם התחלתי לקבור את האמונה הנאיבית שלי

37

שמספיק שמישהו יבוא לכאן, והוא יקבל את הכתר שלו... לא! כנראה, צריך להיות לא רק קרוא, צריך להיות נבחר... בהקשר זה, חנוך שלנו מפוצ'פ בלט ביותר. אבל היה גם הרבה "רווח". התוודעתי לחיים החדשים האלה, למדתי (כמה שאפשר בשנה אחת) לחיות על אחריותי בלבד. מהר מאוד התרגלתי למציאות הפלשתינית והרגשתי כאילו לא ביליתי כאן שנה, אלא נולדתי וגדלתי. אבל שוב, התגעגעתי אליך, לאהרון ובכלל לחלק מהחברה החמה שלנו, היו חסרות לי קוזלובקה ווולז'יץ'י שלנו...,

38

החברות הטובה שלנו ואווירת וולז'יץ'י. אגב, פתח תקווה עזרה לי בכך שהיא ריככה את המעבר החד מהמרחבים הירוקים והרכים שלנו לפלשתינה החשופה, המיובשת והעוקצנית. פתח תקווה עם הפרדסים שלה, עם עצי אקליפטוס ירוקים, עם שדרות של שיטות פורחות נתנה לי את ההזדמנות לא לשים לב לקונטרסט החד הזה, שהרגשתי

אחרי 3 שנים בפתח תקווה ולא פעם שוטטתי בפינות המבודדות שבין הגנים, שם
אהבתי במיוחד ללכת לבד. אמרתי: מי ששתל את העצים האלה, יהודי או ערבי, בעלים
או

39

פועל, אני מודה לך על הירוק הזה. איך הייתי רוצה להיות אותו אלמוני שיעניק צל וירק
בחלק אחר של ארצנו החשופה לאדם הבא לכאן, כדי לרכך את רשמיו הראשונים
מהטבע שלנו.

23 בדצמבר 1943. היום בשעה 8 בערב חלפו 30 שנה לפרידתנו בפוצ'פ. כל זה חי
בתוכי, כאילו זה קורה ברגע זה. 30 שנה חלפו מאז שנפרדנו, אבל החברות בינינו לא
נחלשה.

זה מוכיח שהיא הושתתה על יסודות מוצקים. היא גדלה בקרקע פוריה שטיפת מים לא
חדרה דרכה ולא העכירה את

40

זרימת מעייננו. ומחר 24 בדצמבר. ה-24 בדצמבר הזה היה שלנו במשך כמה שנים.
במשך חמש שנים כמעט תמיד ביליתי איתך את הערב הזה, ב"משרד" שלך. הוא היה
שלנו במלוא מובן המילה. שנים רבות אחר כך, באותו ערב הרגשתי כאילו אני
בוולז'יצ'י, ולעתים קרובות סיפרתי לחבריי שהערב הזה תמיד הוקדש לוולז'יצ'י...

13 בינואר 1944 - היום מלאו 30 שנה מאז שדרכתי על אדמתנו הקדושה. היא
קדושה במלוא מובן המילה, מקודשת בזיעה ובדם של בניה. היא התקדשה ברוח
ובבשר והפכה למרכז האנושות כולה, למרכז

41

יצירת אחווה אמיתית, שוויון ורוח חופשית. מאות אלפי בנים שנפלו קידשו אותה לפני
אלפיים שנה ומאות נופלים בזמננו חיזקו אותה. אבל לא רק זה, אלא גם העובדה שכל
סנטימטר של אדמה מעובדת, ביצה שהייתה מקור למחלות ומוות, או רכס הרים עמוס
בסלעים וחצץ - בעבודה קשה וביד מיומנת, היא פורחת ונותנת קיום לאדם.

בספירת 30 השנים הללו, אני מגיע למסקנה שהושג הרבה בכלל ובפרט. בפרט: אני
לא יודע, אולי הושג הרבה פחות בפרט מאשר בכלל. אני זוכר שבאחד ממכתביך את
שואלת אותי: האם אני מרוצה

42

מהחיים שלי? לא עניתי על שאלה זו בפירוט כי לא הייתי בטוח אם מכתבי יגיע אליך, וגם כעת אינני בטוח אם קיבלת את המכתב הזה. אבל אני גם לא יודע האם אתן לך את התשובה לשאלה הזו עכשיו? העובדה היא שלא כל כך פשוט לתת תשובה לשאלה הזו, במיוחד על החיים הפרטיים שלי!

זה יכול להתגשם כשנפגש ושנינו ניתן זה לזו את יומן החיים, בלי להתחבא זה מול זו כמו שני חברים שהלכו יותר מ-30 שנה במסלול החיים ויש להם מה לחלוק זה עם זה.

בכל מקרה, אני לא מתחרט על הדרך שבחרתי... הגל הזה,

43

שאליו אני ועוד אלפים, ואחר כך רבבות נכנעו, היה גל בטוח, ורצוננו היה רצונם של אלה שהבינו באופן אינסטינקטיבי, או ליתר דיוק, תפסו אותו בחוש השישי המופיע באדם ובאומה שלמה ברגע של מצב חסר תקווה והתגלות.

מבחינה זאת הכל בסדר. הגענו בזמן ונתנו כל מה שאנשים עם עשר אצבעות על שתי ידיים היו יכולים לתת - לב חם, רצון חזק ואמונה בעבודתם. ובכן, מה עם בפרט? בפרט, בחיים האישיים מול כל הדברים הגדולים האלה, זה משני. למרות שזו הליבה של כל מה שסביבנו, והליבות הללו מרכיבות את המכלול. אבל לא כל

44

הדברים מתנהלים כפי שהיינו רוצים, ואנחנו כבר לא נביאים שיודעים מראש, עשרות שנים קדימה, איך יתפתחו חיינו הפרטיים. ובזה אנחנו קלי דעת, וגם נתונים להשפעה של גורמים שונים, פיזיולוגיים ופסיכולוגיים. ודבר נוסף הוא שבגיל 20-30 רבים ממשיכים לראות את הדברים באור ורוד, והעיקר שהם מאמינים בנטיות הטובות של האדם. הרי בחלק הזה שנינו יכולים להסתכל ישירות זה בעיני זה... אבל על זה נדבר כשנפגש...

סטיתי ממה שהתחלתי לרשום, פניתי אליך, רציתי לברר ולבדוק כמה נקודות

45

החיים שלי בקשר איתך, כמו גם כמה תופעות בך.

בפתח תקווה לא היתה אפשרות לחלום על ירוק וסמטאות של וולז'יץ'י במשך זמן רב. המצב הסתום והקפוא של פלשתינה והבעיות הנוגעות לשאלה להיות או לא להיות בפרט ובכלל, דחפו אותנו לפעולה. עד מהרה הייתי מעורב בהקמת קבוצה חדשה, שנתנה לנו אפשרות לסדר את תנאי העבודה שלנו כך שלא נהיה תלויים במפקח. זה נתן לנו את ההזדמנות לתמוך אחד בשני מבחינה כלכלית, חברתית ומוסרית, והכי חשוב, זה נתן לנו את ההזדמנות להרגיש את הנוחות של הבית והמשפחה. אמנם זה היה תחליף, אבל בהתחשב במה היה קודם, בכל זאת זו פינה משפחתית ואחית.

46
אך יחד עם זאת, לאחר שרכשתי סביבת אחווה ופינת משפחה, לא מצאתי חברים קרובים לא בין הבנים ולא בין הבנות. היה חסר משהו חמקמק, משהו שהיה קשה לבטא, אבל שהורגש היטב ביחסים אחד עם השני. כנראה שהייתה חסרה אותה סביבה של חינוך משותף, אהבה וסלידה ובעיקר אחדות הרגשות והתפיסה של תופעות חיצוניות, הן בטבע והן באנשים. תחושת האיחוד העדינה הזו, המתבטאת בשיחה, בגווני הקול, בביטויים ותגובות שונות - ניסיתי לשלוח קרני תחושה לכל זה, אבל הן חזרו

47
אלי והתכווצו בתוכי. אולי הדרישות שלי היו גבוהות, אולי הקרניים שלי היו עמומות? כך או אחרת, הרגשתי בדידות בעודי בחברה חמה וידידותית.
העבודה בשעות היום, שהביאה סיפוק מתחושת בריאות ויעילות, חיים משותפים ותחושת סיוע ואחריות הדדית אחד לשני, העניקו לנו סיפוק מלא. אבל בערבים, בהיותי לבד עם עצמי, הרגשתי את הבדידות הזו וחיפשתי את האור הנסתר של יחסי ידידות שאדם בדרכו לא כל כך נתקל בו.
אני זוכר שפעם בערב גשום אני
\
48
ואחד החברים הכי טובים שלי באותה תקופה, כמעט חבר קרוב (הייתי יותר כזה בשבילו מאשר הוא בשבילי), הלכנו יחפים ברחובות פתח תקווה וחיפשנו נשמה טובה, יפה

ומוארת. איפה היא, הנשמה היפה הזאת? עברנו על כל החברים שלנו, אבל נשארנו לא מרוצים...

לכל שמש היו כתמים משלה... זה ביחס לשמש. אבל לא כולם בעולם שמשות.

החברים שלי, אהרון ואת הייתם חסרים לי. התגעגעתי לאהרון שור. ולמרות שבשנה האחרונה חלקנו בחריפות בדעותינו בשאלה הלאומית ובשאלת התחייה היהודית, עדיין הוא היה חסר לי כאדם

49

כידיד, כחבר קרוב לחוויות רוחניות ומוסריות. לא פגשתי חברים כאלה יותר. חברים כאלה נותנים לצעירים יציבות, יושרה, כל דבר טוב בדרך החיים.

בזמן הזה קיבלתי מכתב ממניה מאמריקה. היא כתבה שפ' התחתנה עם ב'. הידיעה הזו עוררה בי רושם של משהו שכבר קרה מזמן, למרות שממכתבו של אהרון רציתי לחשוב: המלחמה תעבור, וחבריי יבואו לכאן, ושוב נהיה ביחד. ואז הגיעה הידיעה שאהרון וסטסיה התחתנו. איכשהו ניערתי את עצמי כדי להשתחרר מאיזה עול,

50

שבו הייתה נעימות מסוימת...

13.2.44. בחודש האחרון יצרתי קשר עם מניה ואניה, וגם כתבתי לאהרון, למרות שטרם קיבלתי ממנו אפילו מכתב אחד. הספקתי לקבל מכתבים ממניה ומאניה, אבל אהרון כנראה כל כך נבהל מהעבר שעדיין לא העז לכתוב לי כאן או להוריו באמריקה.

אני לא יכול להסביר לעצמי בצורה אחרת את שתיקתו במשך יותר משנתיים אלו.

הגשתי בקשה לכולם ושלחתי להם את כתובתך הקודמת. אחכה בקוצר רוח לתגובתם, תהיה אשר תהיה. אבל הם, כנראה, לא משתדלים יותר מדי לברר זה על זה. כנראה שכל אחד מהם עמוס בסוג של בלתי נודע, שמפחיד את האחר ליצור איתו קשר: אולי הוא מנודה או

51

ברשומות של ג. פ. או. ולמה אני צריך להתעניין בו? גורל זה, ככל הנראה, יכול לעלות על כל אחד, ולכן אחים ואחיות אינם יודעים זה על זה במשך שנים, חוששים להודיע זה לזה. אני חושש שאביא צרות על ראשם על ידי הבירורים שלי. בזמנו הייתה לי תחושה ששתיקתך נכפתה, שכן ממכתבך האחרון אי אפשר היה להסיק שאינך מעוניינת

בהתכתבות איתי, אלא להיפך. אבל שניים ממכתביי שנשלחו אליך נותרו ללא מענה, והפסקתי לכתוב לך, כי פחדתי לעשות לך צרות במכתבים שלי במהלך הטיהור הפוליטי שלכם ועריפת ראשי אדם...

52

מאז לא הפסקתי לחשוב איך למצוא דרך לגלות משהו עליך, ובמיוחד רדפה אותי העובדה שהמכתבים שלי עלולים לגרום לך צרות שאני לא יכול אפילו לדמיין... זה רדף אותי, ולא אנוח עד אשר אשמע ממך. אני מוכן לכל דבר רק כדי לגלות עליך משהו.
24/12/44 שוב עברה שנה, וליל חג המולד שוב מזכיר לי את ולז'יצ'י ואותך, פניה. ושוב אני עצוב וחש כאב חזק יותר מכל השנה הזו, בה לא יכולנו להיפגש, אבל אפילו לא הצלחתי לגלות עליך כלום, למרות שכתבתי למניה, לאניה ולאהרון, וגם לאמריקה, אולי אלמד דרכם משהו. גם

53

מכתב למועצת העיר של לנינגרד לא עזר. אבל אני עדיין מקווה שאקבל משם תשובה, שכן שלחתי לשם מכתב רק לפני שלושה חודשים. ולפי המכתבים שאני מקבל משם לוקח למכתב להגיע 3 חודשים. זה אומר שאני צריך לחכות עוד שלושה חודשים... וגם המכתבים שאני מקבל משם דלים מאוד. אני מחכה למכתב מאניה מפוצ'פ. אולי המכתב הזה יכיל משהו עליך...
אז התוצאות לשנה זו דלות מאוד במובן הזה. הרגשתי את העצב הזה בליל ה-25 בדצמבר, בלי לדעת שהיום ה-24 בדצמבר. עוד בבוקר הרגשתי במצב כזה שלא יכולתי לקחת ספר

54

כדי לקרוא אותו (היום שבת ואני פנוי). כל מה שניסיתי לקחת כדי לעשות משהו נפל לי מהידיים. אחרי ארוחת הצהריים התחיל לרדת גשם, שרודף אותנו בחורף הזה, והביא איתו עצב חדש, כך שלקראת הערב הייתי הרוס, הרגשתי מדוכא נורא, ולא הצלחתי למצוא לעצמי מקום בחדר. כשהדלקתי את הרדיו, נודע לי שהערב הזה הוא ערב חג המולד, כלומר הערב שלנו...

שוב הייתי רוצה להרגיש כפור נושך, את חריקת השלג ואת ברק הכוכבים בדרך לוולז'יצ'י, ואז את המשרד הקטן עם תנור לוהט, ואנחנו שוב ביחד. אנו יושבים על מיטתך ומשתפים ברשמים, חוויות, סבל ושמחות,

55

שעברנו במשך 31 שנים.

רק פעם אחת, רק ללילה אחד, להתעורר בסביבה ההיא שכל כך יקרה לשנינו... אני כבר לא נמשך לסמטאות האפלות של עצי הטיליה (הגרמנים כנראה כרתו אותם), לפארק המוזנח ההוא. הם כבר לא מושכים אותי. גם כאן אני כבר יכול לראות סמטאות ופארקים נפלאים, מרגיש את צמיחתם והתפתחותם, יודע מי נטע אותם, בידיעה שלפני מספר שנים הייתה פה גבעה נטושה או ביצה. הייתי רוצה לחזור לפחות ללילה אחד ב-25 בדצמבר איתך בוולז'יצ'י, אבל אני נמשך לאווירת הנעורים הזו, המרץ, הרצון להתחרות בטיטאנים של העולם, להרגיש כוח, מרץ, רצון למאבק, בלי לדעת עייפות.

לא! גם עכשיו אני מוכן להילחם ולהמשיך

56

את מה שהתחלתי. אבל הרצון הזה להצטרף לאותו מעיין טוב ובריא שממנו שתיתי, או יותר נכון, שתינו יחד במיטב שנות נעורינו. המעיין שנתן לי את הדחף והכוח למצוא את הטוב ביותר בחיים. הטוב והאמיתי בחיים כדי שה"אני" ישרוד וימצא את מטרת החיים בהרמוניה מלאה עם הכלל. אותו מעיין שלא נתן מנוחה, למרות החיים החיצוניים השלווים, הכלליים והאישיים. אותו מעיין שמילא אותנו באושר יפה ושקט, המוקרן על ידי הטבע השקט והיפה, ריחני ירוק-מוצל בקיץ ולבן, חד, חורק, עליז, מלא ברק בוהק בלילות דצמבר הקפואים.

57

ושנינו שתינו מאותו מעיין...

הייתי רוצה לחזור הערב למשרד הקטן ההוא, שנוכל לשאול זה את זו: הרי שתינו מאותו מעיין, ולמה מצאתי את עצמי בדרום, ואת בצפון הרחוק? והפגישה הזאת, ללא ספק, הייתה נותנת תשובה לשאלה זו, ואני חולם על הפגישה הזו, אבל אין מכתב ממך. אין מכתב ואין חדשות.

לפני כמה ימים הקשבתי לקטעים משירו של סגלוביץ'. שיר קינה, סבל וכעס על הגורל שפקד את עמנו באירופה. "מה אני צריך את החדשות על כיבוש סיציליה והעובדה שהם הגיעו עד לקטניה, אם אין מכתב מאחותי פניה". הסכין חפרה לי עמוק יותר בלב.

58

31.7.45 עברו שבעה חודשים ולא כתבתי שורה אחת במחברת זו. למה? אני באמת לא יכול לתת תשובה לזה. יש הרבה סיבות פנימיות וחיצוניות. אם אנסה לברר את הסיבות הסובייקטיביות, זה יהיה בערך כך: בנוסף לרצון לרשום במחברת מחשבות ותחושות על החוויות בתקופה שמעניינת אותי - בתור ניסיון לשלוט בחוויות האלה ולשים אותן על המסך ולסכם. בשביל זה, בנוסף לרצון, אתה צריך תחום שלא רק ידחוף אותך לזה, אלא גם תחום שלא ימנע ממך להגשים את זה. ואם בעולם החי אנחנו רואים תרנגולת שעומדת להטיל ביצה, היא מתחבאת בפינה כדי שאף

59

אחד לא יטריד אותה. אם המצב הוא כזה עם הטלת ביצים, אז מה אנחנו יכולים לומר על הנדון. הבית עם כל השגרה שלו, עם חוסר היכולת להתבודד, לנהל את הזמן בצורה הטובה ביותר - אלו היו הסיבות הסובייקטיביות. אבל מה לגבי סיבות אובייקטיביות? כאלה היו פי מאה יותר. כל הזוועה הזו שאחזה בנו בשנה שעברה, כשהתברר שכמעט כל יהדות אירופה הושמדה בטבח העולמי, כלומר חלק מאיתנו, תקוותנו, בסיס הגיבוי שלנו, המעיין שלנו שממנו שתינו את מי החיים שלנו עד שניצור אותם כאן. האימה המוחצת הזו

60

שההשמדה המוחלטת הזו אינה תוצאה של מאבק ארוך על זכות לחיים טובים יותר של העולם, על האפשרות לחיים טובים יותר עבורם כאומה, זהות תרבותית, כלוחמים בשדה קרב משותף, אפילו בלי לדעת בבירור אם הם נלחמים למען חיים טובים יותר, אך הם נפלו (האם אפשר כבר להשתמש במילה "נפלו"). הם פשוט הושמדו כמיותרים ומזיקים לסדר ה"חדש" של היטלר. אנחנו, כמו שמרים, יצרנו תסיסה, לא אפשרנו למחשבה ולמצפון האנושי לקפוא, ומה שרומא העתיקה לא יכלה לעשות עם הסדר

הנוצרי החדש שלה בגלל שזה היה בלתי-ניתן להגשמה, או שהם עדיין לא הגיעו לברבריות (לא בכדי שהגרמנים נקראו ברברים בתקופה ההיא של ההיסטוריה)

61

של המאה ה-20. אבל במהלך אלפיים השנים הללו, הברברים השתכללו והגיעו לרעיון שכאשר יימחקו המילים "מנא מנא תקל ופרסין", יבוא עולם שמח חדש, שבו לא יהיו אלה שלא אף פעם לא מרוצים מהקיים ותמיד שואפים למשהו טוב יותר, הוגן, ליישום הרעיונות שלהם, שניתנו לעולם כבר לפני אלפיים וחמש מאות שנה. הם גם המציאו את מערכת ההשמדה הטוטאלית. אבל, ככל הנראה, משהו השתבש בתיאוריה שלהם. X ו-Y החליפו מקומות, או שמשהו אחר הפריע, אבל עדיין נשאר משהו למחמצת ...

62

והמחמצת הזו לא כולה גמורה? אבל העובדה שחדרו לתוכה חיידקים זרים ונלחמים בחיידקים מתרבות טהורה, שקומץ מהם נצטווינו לשמר ולהתפתח למסה אדירה, היא עובדה.
אחרת, איך אפשר להבין את התופעות השליליות שרוצות לדחוס את השרידים של האומללים שלנו לתוך צורות שלא מבטיחות להם לא חיים, ולא אושר ולא מראה, אלא רק ייסורים חדשים או מוות חסר דם או כאב. זה נמצא שם רחוק, איננו רואים את זה, אך מרגישים ושומעים, קולטים בכל החושים המוגברים שלנו. ומה עם סביבנו? בתוך עצמנו

63

כמכלול? הם רוצים לכלוא, לחבוש אותנו כאן כמו רגליים של אישה סינית, הם מנסים לדכא כל אפשרות של התפתחות נורמלית כמכלול אורגני שיש לו את ההזדמנות לקלוט את החברים המותשים האלה ולתת להם את ההזדמנות לצמוח יחד לתוך מכלול אחד שלם. והפירוק שלנו בעידן הטראגי הזה, הדורש מאיתנו את המתח הגדול ביותר גם להשפעה חיצונית וגם פנימית. וזה רק הדבר הקטן ביותר מבין הדברים הרבים שעמדו בדרכי ולא נתנו לי אפשרות להתבודד ולהמשיך את מה שהתחלתי פעם. אטעה אם אגיד

64

"מעט מבין כל כך הרבה"...

זה לא מעט! אפשר לומר, שזה הכל. כל מה שהחיים נותנים לנו. אבל רציתי לומר שבדברים האישיים הסובבים אותי במעגלי הקרוב לא היו לגמרי בסדר כדי לתת לי את ההזדמנות להיות "עצמי", כלומר להיות במצב שאין בו שום הפרה של ההתבוננות העצמית שלך מבלי להפר את האיזון... זה דורש תנאים. אבל החיים שלי לא נתנו לי את זה, וזה נושא מיוחד שנדון בו כשניפגש. פעם כתבת לי: "כשנפגש, אתה תעזור לי להבין הרבה דברים שקרו בחיי." אותו הדבר

65

אני יכול להגיד לך, כנראה, זה נובע מהעובדה שכדי להבין כמה מתופעות החיים שמתרחשות בתוכנו - צריך את החבר הכי קרוב שחי איתך במשך פרק הזמן האינטנסיבי ביותר. והעיקר שהתחושה ההדדית של ידידות אינטימית, אמון, כבוד והזדמנות לבטא את כל מה שנמצא בנפשך, ללא חשש מאירוניה וחוסר אמון, כמשהו רחוק, פחדנות לא אמיתית וסנטימנטלית... כפי שאני מסיק מהמכתבים שלך, ואני לא מעז לראות אותם כבלתי כנים, גם את וגם אני נשארנו נאמנים למה שהחייה אותנו בשנותינו הטובות ביותר, אם אפשר

66

להגיד כך... ונאמנות למה שחשבנו אז לטוב ואמיתי, ששום מצוקה בחיים לא תפחית אותם, לשמור את דמותך בכל נקודות המפנה של החיים. זה נותן לנו את ההזדמנות להאמין אחד לשניה, לרצות להיפגש עם מלוא האפשרות להבין, לעזור אחד לשניה להבין את מבוך חיינו.

מאז שהתחלתי לקבל מכתבים ממניה ומאניה, כמעט בכל מכתב ביקשתי מהן לברר עליך. אבל רק לפני כמה ימים קיבלתי חדשות ממניה שאת

67

פונית למרכז אסיה. כמו כן, שברגע שהיא תגלה את כתובתך היא תודיע לי, וגם ש-ו' נפטר.....

איך קיבלתי את הידיעה הזו? את יכולה לדמיין. במהלך 7 השנים האלה שלא שמעתי ממך, חשבתי על כל מה שיכול לקרות שם אצלכם ובעולם בכלל. העונש על קבלת מכתבים מארץ מהפכת הנגד, חלומות ומכתבים על ימים שעברו וכו', כי לא יכולתי לדמיין שאחרי מכתביך היקרים והכנים, ובאחרון את מביעה רצון להיות אצלי ולרכב איתי על סוס לשמור על החיטה. שאחרי מכתב כזה פתאום שתיקה עמוקה, שני

68

מכתבים שלי נותרו ללא מענה. לא העזתי לכתוב יותר. אולי זה יפגע בך? ידעתי שאהרון הפסיק לכתוב לי מרוב פחד... והתייסרתי, במחשבה שהמכתבים שלי, או יותר נכון ההתכתבות שלנו, גרמה לך נזק. לצרה אחת התווספה אחרת: מלחמה, ואחר כך המצור על לנינגרד. הכרתי את כל הזוועות שחוו אותם מעטים שנותרו בחיים שם. אבל איכשהו לא תיארתי לעצמי שאת נשארת שם, אם בכלל עדיין היית בלנינגרד. נטיתי לחשוב שפ' כבר איננה. נעלמה איפשהו, ומי יודע מה קרה לה...
אבל לא הפסקתי לשאול

69

עליה. ופתאום הגיעו חדשות ממניה (היא כנראה כתבה לי במכתב קודם, אבל לא קיבלתי אותו). פ' הייתה במרכז אסיה במהלך הפינוי. כך! פ' בחיים ולא היתה כל כך רחוק מאיתנו? לא כתבה מילה אחת? מאיזו סיבה? אחרי הכל, היא כנראה הייתה הייתה זקוקה לעזרה כמו כולם בפינוי? הרי יכולתי לעזור לה? באיזו שמחה הייתי שולח לה כל מה שיכולתי. והיא בטח הייתה שמחה לקבל את זה? אבל למה לא כתבה? לא ידעה את הכתובת? הרי אם היא שמרה את מכתבי בזמן המלחמה, המהפכה, המצוקה הכללית והאישית, היא שמרה ואצרה את זה כתזכורת לדבר הטוב ביותר שקרה בחייה. איך היא לא

70

שמרה את הכתובת שלי? בשמחה רבה הייתי עוזר לה! מה זה אומר לעזור? מאניה כותבת: אני חיה רק בזכות המכתבים. אז מכתב היה יכול לתת הרבה. העזרה שלי לא

הייתה חומרית, כמו חבילה. למרות שגם עזרה זו הייתה מאוד חשובה שם. אבל עזרה אחרת הייתה יכולה להיות לא פחות חשובה לפי המכתבים שלך.
אני רוצה להאמין שבילית את שלוש השנים האלה פחות או יותר בצורה נורמלית. אבל אני מצפה למכתבה של מניה עם הכתובת שלך כדי שאוכל לכתוב לך. עם זאת, איך המכתב הזה יכול לעזור? אם אקבל תשובה, זה ייקח 5-6 חודשים. וגם אם לאחר זמן מה יגיע מכתב, מה אפשר לצפות ממכתב שעבר צנזורה, פחד

71
על המילה שנפלטה, על רגשות המובעים? מה אפשר לצפות ממכתב כשאתה כותב כל משפט וחושב: האם זה יפגע בה? פעם כתבתי לך: אם לפרוס פיסת נייר ממני אליך, אני מוכן למלא אותה בכתב שלי ואינני יודע אם אוכל להביע את כל מה שרציתי להביע במשך 35 השנים האלה...
ולא פעם חשבתי: איך ניפגש, אם זה עתיד לקרות? ותמיד דמיינתי ואדמיין איך השיחות שלנו יהיו טהורות, כנות, אמיתיות, עם נכונות לדבר על מה שחווינו, מבלי להסתיר דבר אחד מהשניה, כפי שנשבענו פעם באותו לילה בגן, שאת זוכרת היטב, והעיקר -

72
לספר אחד לשניה ללא חשש שאחד מאיתנו לא יבין את השניה או ירגיש רצון נסתר להעליב אחד את השניה... הרי זה אחד ההיבטים העדינים של מערכת היחסים בין גבר לאישה, שברוב המקרים מסתיים בכישלון אם הרצון להיות אמיתי וכנה בנסיון להיות פחות או יותר אובייקטיבי בהבנת מערכות יחסים בעבר ובהווה. לרוב, היא אשמה בכך. לעתים קרובות אנו שומעים: למה לעזאזל אני צריך את הכנות שלך? למה להעמיד פנים אם יש בזה ריח של עלבון?
הרי ריח של פוגענות מתייחס לשתי רגשות אנושיים, כל כך שונים וסובייקטיביים. אז השיחה שלנו

73
תוכל להיות כנה ככל האפשר, מבלי להשאיר שום משקעים.

ומה זה אומר לדבר מלב אל לב, בלי ערמומיות, להבין ולהרגיש שכל ביטוי, כל מילה שנאמרה ונשמעה, נאמרו מתוך מלאות הרגשות, מתוך ביטחון עצמי ובאחר, שאיזה קשר בלתי נראה מאחד את השניים בחום, שלא דורש היגיון והסבר. הרי לא דיברתי כל כך הרבה זמן, או יותר נכון, לא שפכתי את נשמתי, כלומר לא הבעתי בחופשיות את רגשותיי ומחשבותיי בלי אדם שאיתו הייתי יכול לחלוק את כל מה שאני חווה לגבי תופעות חיצוניות ופנימיות.

74

כמובן, זה קשור יותר לחיים הסובייקטיביים האישיים, שאיכשהו הפכו ל"עקומים" עד כדי כך שלא דמיינתי, ושאוכל להתייחס לזה איכשהו ברשלנות ולהיצמד רק ל"אני" שלי כדי לא להימחק לחלוטין. תמיד זכרתי את א'. ש'., שאמר לי כלאחר יד כשעזב אותי: "תשמור על עצמך מחיי השגרה", שיכולים לשאוב כל מי שנכנע לה במידה הקטנה ביותר. דע שכל הטוב שבחרת בצעירותך תמיד יישאר טוב. אל תחשוב שבנעורים יש אמת אחת ובבגרות יש אמת אחרת. האמת האחרת הזו תמיד תהיה, במקרה הטוב, תחליף לראשונה. אחוז בנעוריך

75

והם ייתנו לך את ההזדמנות לשמר את ה"אני" שלך שהכרת בשנותיך הטובות ביותר. המשפטים האלה, שאחר כך היו יותר לבביים ומתחשבים יותר ומאומתים על ידי ניסיון היומיום, נתנו לי את ההזדמנות להידחק הצידה בסביבתי היומיומית, מבלי למחוק את אישיותי ולנהוג לפי הכלל: "אם לא אעליב את עצמי, אף אחד לא יכול להעליב אותי." אבל התחושות, החוויות, השמחות והצער הפנימיים והחיצוניים שהצטברו במשך 30 שנה, מונחים תחת לחץ חזק ורוצים לפרוץ החוצה ולהתחבר לאדם מתאים כדי להשיג תערובת כימית.

77

במכתביך הרגשתי קשר חזק עם נעוריך. את מחשיבה את התקופה הזו לטובה ביותר בחייך, ואת נאמנה לטוב הזה. את מוכנה לעשות את המיטב מבלי שתהיה לך הזדמנות לעשות זאת. ברגע שזה נגע בך, הוארת באור הנעורים הנפלא הזה שמופיע כל כך לעתים רחוקות בזמננו. האור הזה, ההשראה הזו נתנו לי את ההזדמנות לשפוך במכתבי

אליך גרגר קטן, אטום מכל מה שהצטבר בי. ואת האטום הזה אפשר לפצל על ידי האלקטרונים שלך...
כשכתבתי את השורות האחרונות, חשבתי:

78

מה אם מישהו זר יקרא את זה? מה הוא יחשוב על זה? הוא יגיד: "איזה שטויות. יצר לעצמו איזושהי דולצ'יניאה, כאילו אין שום דבר אחר בחיים מלבד לחשוב ולהיזכר בעבר". הוא יהיה צודק בחלקו. אבל גם אני אהיה צודק, בהתחשב במה שהבעתי קודם: הם לא יבינו את זה, הם לא חוו את זה ולא הרגישו את זה. בכל מקרה, בספקטרום שלי זה לא מקבל את הצבעים האלה.
24.12.45 ביד רועדת אני לוקח את העט כדי לתאר ולחגוג את היום המיוחד הזה עבורי, או יותר נכון ערב. ראשית הוא מיוחד בכך שקבעתי אותו כיום הולדתי, בגלל שלא ידעתי בדיוק את יום הלידה שלי, רק ידעתי

79

שזה בערך בין ה-15 ל-25 בדצמבר. ושנית, וזה העיקר, היום הזה של 25.12 והערב של 24.12 הוקדש כמעט מדי שנה לביקור בוולז'יצ'י. אבל ולז'יצ'י בחורף לא משך אותי במיוחד, מכיוון שלא היה הבדל בינו לבין כל כפר אחר. אבל המשרד השקט ופניה היו נעימים לי. וכך אני רושם שנה נוספת, שבה בתחילה נראה היה שאני מקווה לקבל ידיעות מפניה, אך כתוצאה מכך נודע לי רק שבמהלך הפינוי היא הייתה במרכז אסיה, ולבסוף התשובה מהקונסוליה הסובייטית לבקשתי עליה שלא הצליחו למצוא את כתובתה.
אז שוב עברה שנה של חיים עם כל האירועים, הטובים והרעים. כל השנה הזאת חייתי באיזשהו

80

מצב מתוח, מצפה לחדשות מיום ליום מכל אלה שכל כך יקרים לי. מניה כתבה לי שלפני חודשיים היא שלחה לי מכתב רשום בו היא כתבה את כל מה שרצתה לכתוב. היא כתבה על המכתב הזה בשני מכתבים. עדיין לא קיבלתי את המכתב הזה. אני לא יודע למה. אולי המכתב הזה הכיל את הכתובת שלך או משהו אחר שקשה לי לדמיין...

בנוסף, לפני זמן קצר קיבלתי תשובה למכתבי עם השאלה אודותיך למועצת העיר לנינגרד. הם כותבים שהם לא יודעים את הכתובת שלך. העצב שאיתו אני חי כבר כמה שנים לוחץ עליי עוד יותר הלילה עם חוסר הוודאות והאימה שאני

81

רוצה להרחיק מעצמי, להתחבר במחשבות לכל האנשים היקרים לי שאיתם הייתי רוצה להפגש ולבלות לפחות את הלילה הזה היקר לנו כל כך. קיבלתי רק מכתב אחד מאהרון ואין אף מילה מאניה במשך יותר משנתיים. עליך אני כבר לא מדבר. כבר כמה ימים אני שוכב במיטה ויכול להיות לבד עם עצמי... עיינתי במה שכתוב במחברת זו.
מוזר! אני כותב לך, ידידתי היקרה, בלי לדעת אם את בחיים, ואם כן, אז במוקדם או במאוחר אצור איתך קשר, ומחברת זו תהיה עבורי מקור למכתבים רבים וארוכים, שכן בקריאה את הכתוב, הייתי מצליח להוסיף לכל שורה פי מאה, בידיעה שתקראי את זה ותפתחי את המקורות הקיימים בנשמתך, ותתני

82

לי הזדמנות לקרוא את המכתבים שלך. הרי גם לחיים שלך נוספו עוד 9 שנים. 9 שנים! ואיזה שנים! שנים של סערות, מתח, רעב וקור, נדודים ופחד. לא פעם ניסיתי לחשוב במקומך, כלומר שמתי את עצמי במצבך בתנאים שונים.
24.12.46 חלפה שנה, ולא כתבתי שורה אחת במחברת זו. למה? איך יכול להיות? לא חשבתי על החברה שלי? הרי כתבתי בשורות האחרונות שאני שם את עצמי במצבך, דמיינתי את זה בשני אופנים: או שאת לא בחיים, או שאת איפשהו בסיביר. השני התברר כנכון יותר. היית בסיביר. שם סבלת עם "שותף חולה" עד שקברת

83

אותו. אבל לא כתבתי כי בחצי השנה הראשונה התכתבתי עם מניה ואניה לגבי הכתובת שלך. גיליתי שאת חיה וחזרת ללנינגרד. הם הבטיחו לשלוח לי את הכתובת שלך. כל יום חיכיתי לכתובת הזו, אבל כל מכתב הגיע בלעדיה. אבל זה, במידה מסוימת, הרגיע אותי - את חיה, ובעוד חודש-חודשיים אצור איתך קשר. ויום בהיר אחד קיבלתי את המברק שלך, המורכב מארבע מילים: "שלום. אני מאחלת לך כל טוב. פניה".
ואז חשבתי: האם יגיע מכתב אחרי זה? הייתי בטוח שכן. לבסוף הגיע מכתב ממניה עם כתובתך. כמובן שכתבתי

84

מכתב מבחן קטן כניסיון וחיכיתי. חודשיים חיכיתי יום אחרי יום...
לבסוף הגיע מכתבך, אחר כך השני ולאחרונה השלישי - תשובה למכתבי בו כתבתי על חן. במכתב הזה את כותבת את מה שהנחתי...
6.3.50 מוזר! יותר משלוש שנים לא פתחתי את המחברת הזו ולא רשמתי אפילו שורה אחת, למרות ששלוש השנים הללו, אפשר לומר, מכילות את כל החיים. הסיבה, ככל הנראה, היא חוסר זמן והחדות של התנסות באירועים אלו, או אולי משהו אחר: הצורך לרשום אחרי חוויות טובות, לחוות אותם שוב ושוב בתוך עצמך ולתת להם את הביטוי הנכון.

85

מה בדיוק חוויתי במהלך שלוש השנים האלה? ראשית הקשר ההדוק עם פ. המכתבים, אם כי מעטים, שימחו אותי מאוד. הם גילו לי הרבה ממה שרציתי לדעת כדי להשלים חלק מפרטי התמונה של האדם בו התעניינתי, הרבה דברים שלא שמתי לב אליהם, בגלל שהקפתי את עצמי ב"קו כחול לבן", הם האירו רבות מהתכונות שחזיתי, והן נשמרו לחלוטין, וגם התפתחו וגדלו. כנראה, לא בכדי אבדו 5 שנים של תקשורת והשפעה... אבל הן אבדו למי שהיה קשור איתם.
השמחה הזו לא נמשכה זמן רב.

86

פתאום הכל נעצר. המכתב האחרון חזר עם המילים "הבית נטוש ומוסמר". אולי פ' בלנינגרד? אבל גם מכתבים לשם נותרו ללא מענה. ולא ברור האם התעלמות זו ממכתביי פירושה חוסר רצון לכתוב לי או לקבל את מכתביי? זה לא היה מורגש במכתבים האחרונים. זה או פחד מענישה על התכתבות עם מדינה זרה, במיוחד פחד לילדים, או...
היה כל כך טוב לקבל מכתב מלא באהבה וידידות, שהחזיר אותך אחורה לפני 4 עשורים, והאיר את החוויות הטובות האלה שהיו המפתח לחיי העתיד שלך. זה הוציא אותך מעמק חייך, מלא באי הבנה..

87

קשה לבטא את כל מה שנחווה בתקופה זו של החיים האישיים ואפילו הכלליים, אבל על זה אכתוב מתישהו בשנה הבאה. העיקר הוא מה שחווינו במהלך 3 השנים הללו. אבל לפני שאתחיל לכתוב על הכללי, אני חייב לציין עוד משהו על האישי שנחווה באותה תקופה.

4.1.54 עברו כמעט 4 שנים מאז רשמתי את השורות האחרונות של הערותיי. 4 שנים, המסיימים תקופה של ארבעה עשורים מהשהות שלי כאן בארצנו. ארבעה עשורים מאז נפרדתי מכל הטוב שהיה שם בחיים האישיים, והרע בחיינו היהודיים המשותפים, מהחבר הכי טוב של הילדות והנעורים. עדיין חייתה בי

88

החוויה החולפת הזו של כמה דקות בתחנת פוצ'פ, כשנפרדתי ממנה, בלי לדעת מה יקרה לה ואיך יסתדרו חייה האישיים. אמנם בחלקו בעומק נשמתנו שנינו ידענו מה מצפה לנו... אבל לא יכולתי לדמיין שלמרות כל האירועים בחייה, היא נשארה נאמנה לעצמה ובעיקר לי! מתוך הארבע שנים הללו אין חדשות מפניה כבר 3 שנים. מכתבה, מלא אהבה ומסירות, כמו גם פחד בלתי נשלט בקשר למכתבים לכאן, היה המכתב האחרון שלה.

25.1.57 ב-2-3 השנים האחרונות כתבתי מדי פעם כמה שורות לפניה ולאחותי אניה, שלחתי ברכות לשנה טובה.

89

כתבתי שאנחנו חיים ובריאים ורוצים לדעת עליהם. אין חדשות. לפני כמה חודשים כתבתי שוב כמה שורות לפניה ולאניה. חלפו כמה חודשים, ולפתע הגיע מכתב מאניה. חיים ובריאים. הנשמה כואבת, לכן לא יכלה לענות למכתבים שלי. האחות השנייה ובעלה, שהיו בהגלייה בסיביר, חיים ועובדים. אף מילה על האחרים. עבר שבוע, והגיע מכתב מפניה. 6 שנים של שתיקה איומה עברו בעול הזוועות שמתרחשות שם. המכתב שלה מלא במסירות ואהבה. היא מודה לי שלא שכחתי אותה.

מובן מאליו. היא קיבלה את כל המכתבים שלי, אבל לא העזה לענות. כשהגיעו זמנים קצת יותר ליברליים,

90

של דה-סטליניזציה במשך כמה שבועות, העזה וכתבה את המכתב הנחמד והמתוק הזה. עניתי לאניה ולה. עכשיו, עם ההיסטריה הנוראה שם והשנאה החדשה, עם ההתקפות השפלות עלינו על תבוסתנו של כל הקומבינה שלהם בשיתוף פעולה עם עבדול נאצר, איזה יהודי שם יעז לכתוב לישראל? ושוב שקט נוראי. נחכה!

25.1.57 עברו 3 שנים מאז שרשמתי שורות אלו.

3 שנים, שבמהלכן חיכיתי יום אחר יום לכל ידיעה מאנשינו ומפניה. הם לא עונים ולא שמים לב. אבל זה לא נכון שהם לא שמים לב. אני בטוח שכן, אבל

91

הם מפחדים להראות את זה, והרבה פחות לענות. וכך 3 שנים של רצון כואב לא רק לראות אותם או אחד מהם, אלא לפחות לקבל כמה שורות המאשרות שהם בחיים... בתחילת השנה השלישית נוצרה הזדמנות דרך תייר שנסע ללנינגרד לתת לו את כתובתו של פ', הכתובת היחידה שידעתי. ביקשתי ממנו לנסות לראות את פ' ולכתוב לי עליה, וגם דרכה על כל אנשינו הגרים בלנינגרד. נתתי לו גם שקית תמרים לזכר שני התמרים שפ' נתנה לי יומיים לפני שיצאתי משם ונפרדתי ממנה. אבל הוא לא הצליח לראות אותה. או שהיא הייתה בעבודה במפעל, או שרק כלתה

91

ביקרה אותו במלון וקיבלה את התמרים האלה. כתוצאה מכך הוא לא הצליח לפגוש את פניה, ואני מבין שהיא, כאחראית על איזו מחלקה במפעל, פחדה לפגוש תייר ממדינה קפיטליסטית. הם לא מעודדים את זה שם, במיוחד בקשר לאלו שאחראים למשהו. הרי אני יודע היטב שבהינתן ההזדמנות היא הייתה רוצה לדעת הרבה על החיים האישיים שלי ובכלל על חיינו כאן. הרי, היא לא יכלה להשתנות כל כך במהלך שלוש השנים האלה, ובמיוחד בגילה, כדי לא לרצות לדעת עליי, חברה הטוב והאהוב שלה עד היום, ולמסור ברכות אישיות במקרה מזל כזה. אבל הפחד... גם אף מילה מאחרים. מאחרים?

92

מאהרון, חבר נאמן ואח, שהיה מאוד רוצה להיות כאן איתנו. הוא כבר איננו כמה שנים. מה עם הילדים שלו? כל אחד הסתדר כמיטב יכולתו, וכולם חיים טוב, כפי שכתבה מניה במכתבה האנונימי מהאוראל, שם היא ובעלה המנוח כעת עבדו בבית חולים, הוא כרופא, והיא כבקטריולוג. היא לא כתבה על זה, על כך סיפרו החברים שלהם שהגיעו משם. ועכשיו, אחרי שלוש שנים, הגיע שוב מכתב אנונימי עם הבשורה שכבר שנה היא לבד, בלי חברים וכו'. זה כל מה שנשאר לה בחיים עבור המסירות וההקרבה שלה במהלך 25 השנים הללו. היא בכל זאת מצאה את ההזדמנות לשלוח לפחות מכתב אנונימי. 7.1.60 ----------

93

1.11.60 בסוף הקיץ, אחד מחבריי הטובים ביקר בלנינגרד, ונתתי לו את הכתובת שלך, תמונות ושקית תמרים (הרי אני צריך להיות אסיר תודה לך על 2 התמרים האלה שנתת לי בימים האחרונים שלי בפוצ'פ...). אבל גם הוא לא הצליח לראות אותך...

בנך וכלתך ביקרו אותו במלון והזמינו אותו אליכם, אך הוא לא מצא זמן לבקר אותך. חבל, חבל... אולם, הוא אמר לי לכתוב לך, ושאת תעני. לאחר ביקורו היה לי רצון לבקר את כולכם, ובעיקר אותך, כי רק את וורה מכירות אותי. כתבתי לך על הרצון הזה. חיכיתי חודשיים לתשובה. וסוף סוף הגיעה התשובה...

94

את כותבת: "חבר יקר ואהוב". את כותבת שתשמחי מאוד לראות אותי אצלך. על הרצון של האחרים – את תיפגשי איתם ותכתבי לי. אני אחכה למכתבך השני ולתשובתך למכתבי.

4.1.61 חלפו חודשיים מאז קבלתי את מכתבך, פניה. כמובן, לא ציפיתי לקבל את מכתבך המובטח בעוד מספר ימים, אם כי לאחר קבלת מכתבך הטוב, שהביא לי המון שמחה וסיפוק בנימתך הטובה וברצונך לראות אותי בביתך, קיוויתי כי למחרת או כמה ימים לאחר מכן תפגשי את משפחתי ותגלי על רצונם או חוסר רצונם לראות אותי.

95

אולי הם שם חושבים: למה אנחנו צריכים להיחשף לכל מה שיכול לצאת מזה? יתכן שאת גם מעכבת את תשובתך כדי לא להרגיז אותי, וגם לאבד כל תקווה לראות אותי,

ואת רוצה לדחות את התשובה לזמן מה עד לפגישה השנייה. אולי המצב ישתנה לטובה והם יתנו תשובה חיובית? או שאולי את צודקת?
ובכל זאת, אמתין למכתבך, יהיה אשר יהיה... בינתיים עוברים ימים, לילות, שבועות וחודשים, ואני עובר לשם אליכם במחשבותיי ומרגיש כאילו אני ביניכם, איתך, עם ורה ועם כל האנשים שלנו. אני מספר לכם על עצמי, על כולנו

96
על דגניה, על בקעת הירדן, ואחר כך על ישראל וכל מה שעשינו ועושים, על המציאות והרצונות, ופתאום אני אומר לעצמי: "חלומות, חלומות" ונזכר בדברי המשורר:
"חלומות, חלומות, איפה המתיקות שלכם?[שיר של פושקין = Пробуждение-
התעוררות
Мечты, мечты, [גם במובן: שאיפות]
Где ваша сладость?]m
כנראה שיש איזושהי מתיקות, אבל היא לא טבעית...
8.2.61 סוף סוף קיבלתי מכתב מאחותי מניה. זה קרה בפתאומיות ובאופן בלתי צפוי לחלוטין. וגם לא ציפיתי לתוכן כזה של המכתב. המכתב עם שלוש שורות, וזה מה שכתוב בו:
"כמו שאמרו לי, אתה מתכנן איזושהי צרה נגד אחיות ואחים שלך... אני ממליצה לך לעזוב אותם בשקט. אני מבקשת ממך לא להפריע להם בזקנתם". קצר וברור. אני מבין אותך,

97
אחותי היקרה. אני מבין את מעמדך ואת המעמד של מי שכתבו לך על רצוני לעשות להם "צרות".
לאחר שקיבלתי מכתב טוב מפניה, כתבתי לה שאמתין לתשובתה על רצונה של משפחתי להיפגש איתי. היא פנתה אליהם באופן טבעי, רצתה לקבל מהם תשובה על פגישתנו. אחי שורה, שאותו עזבתי כשהוא היה עוד ילד קטן, כתב למניה על ה"צרה" שלי, והיא כתבה לי את המכתב הטרגי הזה... זה בהחלט מעמד אפילו עבור טיפוס כמו מאניה שלנו! איזה לחץ היה צריך להפעיל כדי להכריח אותה לכתוב כזה

98

מכתב? הרי אני מכיר את היחס שלה אלי; לאחרונה היא כתבה לי: אני אוהבת אותך כמו שתמיד אהבתי אותך. שלושים שנה של דיכוי. היא ומשפחתה רצו להתמסר לגמרי, אבל היא שילמה ביוקר על הטעות שלה. הם רצו להקריב את עצמם למען אלה שלא היו צריכים את ההקרבה שלהם, אלא להיפך, הם לעגו באכזריות לנאיביות שלהם... לו רק היו מגיעים לכאן אליי, כפי שהיא הביעה את רצונה אחרי 28 שנות ייסורים שם, אבל היא כבר לא יכלה לצאת. אמרה: מה הוא ואני נוכל לעשות שם? אנחנו אנשים זקנים, נשב על הצוואר של יאשה. זה לא כל כך נוח, ואין שום חשק. כאן הם יכלו לתרום את הידע והאנרגיה שלהם, המסירות לאידיאלים האנושיים ובאמת לעזור

99

לבנות סוציאליזם וחברה אנושית טובה. אבל כידוע, לצערנו אי אפשר להחזיר את העבר.

בחיים האמיתיים אין מפיסטוים ופאוסטים...

אז השורות האלה אמורות למנוע ממני לגרום ל"צרות" לאחיותיי ולאחיי. ולך, פניה היקרה? ולך, ורה האהובה והיקרה? גם לשאלה הזו קיבלתי תשובה.

כבר שלושה חודשים חכיתי בקוצר רוח לתשובה ממך, פניה. חיכיתי שתודיעי לי על רצונם להיפגש איתי. שלושה חודשים זה די הרבה זמן לגלות את תשובתם ולכתוב לי. אבל חשדתי, ואפשר לומר, ידעתי בוודאות שהם נתנו לה תשובה שלילית

100

והיה לה קשה לכתוב לי. כנראה לא בגלל שהם לא רוצים לראות אותי ולא רוצים צרות. לא! כי את מאבדת את ההזדמנות לראות אותי...

חבל גם שאנחנו מאבדים את ההזדמנות ההדדית שלנו לראות אחד את השניה לפחות לכמה ימים. כפי שחזיתי, כך קרה. לפני כמה ימים קיבלתי סוף סוף מכתב מפניה. "... לא כתבתי כי הייתי תחת <u>לחץ</u> גדול, ורק לפני כמה ימים הצלחתי לקום מהמיטה... לא כתבתי כי לא היה משהו טוב לכתוב עליו...

המשפחה ו<u>החברים</u> שלך עזבו ל<u>אורל</u>. אז תבין, יקירי, מה המשמעות של אוראל. החיים טובים עכשיו, פעם חלמנו על חיים כאלה... ורה בחיים אבל הייתה חולה, ועכשיו היא עם זרועה משותקת. ורה, ורה.

101

אהבת הנעורים הראשונה שלי. תמונה נפלאה המאירה לי בחיים המעורפלים ההם של עידן ארציבשב וסאנין. האור שהאיר לי בדחפים הראשונים שלי לחיים, ואשר השפיע עלי ושמר על המראה הטהור והאנושי שלי ועל קיומי המוסרי. במשך שלוש שנים, בתקופת הנעורים הקריטית ביותר, היא שמרה והגנה עלי מפני הלכלוך שזרם בשבילי הנוער הרוסי והיהודי.

ובסוף כתבה: תסתפק בנכדים המתוקים שהם יפים אצל כולנו...

ואף מילה שהיא תשמח לקבל אותי אצלה וכו'. לעזאזל עם המציאות שהורסת ומעוותת את הרצונות האנושיים השלווים ביותר.

102

היה חלום, והוא נשאר חלום, אבל התווסף משקע מר מאוד. המשקע הזה הוא לא מעצמנו, לא בגלל שהשתננו, בגדנו בטוב שהיה בנעורים שלנו והתפוגג בחוסר היכולת לשמר אותו ולהוקיר אותו. להיפך. הטוב הזה ישנו וקיים, ויכול להיות הרבה יותר גדול וחזק ממה שהיה פעם. מהתנאים הקיימים שם אצלם, שאינם מאפשרים לאדם לא רק להביע את מה שהוא רוצה, אלא לא מאפשרים לו לחשוב בחופשיות. המשקע הזה מר פי כמה לא בגלל אי-המימוש של הרצון והאי-אפשרות, אלא בגלל המילים: "תהנה מהנכדים שלך ואל תחשוב להגיע לכאן, איפה שכולם בורחים מה"צרה" הזו".

103

לאורל. האורל הוא רחוק, ואל תעז לחשוב: אני אמצא אותם שם, מאחורי מסך הברזל. אז שיהיה כך! בכל זאת, אחרי הכל, אני בטוח, פניה, שנשארת נאמנה לנו. כבר קשה לחכות לימים טובים יותר... חמישים השנים הללו לא היו קלים..., והן העמיסו משקל כבד על כל אחד מאיתנו. אבל המשקל הזה לא ריסק אותנו, ונשארנו כפי שהיינו.

12.2.61